

Κι όμως, έκανε κάτι όμορφο – αποδείκνυε πόσο λίγα χρειάζεται η ψυχή για να υπάρξει. Χωρίς τροφή, ούτε από τον Ουρανό ούτε από τη Γη, συνέχιζε τον δρόμο του, ένα φαναράκι που θα είχε σβήσει αν ο υλισμός ήταν αληθινός. Δεν είχε θεό, δεν είχε εραστή – τα δύο συνηθισμένα κίνητρα προς την αρετή. Συνέχιζε, όμως, να παλεύει, γυρίζοντας την πλάτη στην ευκολία, γιατί αυτό απαιτούσε η αξιοπρέπεια. Κανείς δεν τον παρατηρούσε, ούτε κι ο ίδιος έβλεπε τον εαυτό του, αλλά μάχες σαν τη δική του αποτελούν τα υπέρτατα επιτεύγματα της ανθρωπότητας και ξεπερνούν όλους τους θρύλους για τον Παράδεισο.

Δεν τον περίμενε καμιά ανταμοιβή. Αυτός ο αγώνας, όπως πολλοί άλλοι προηγουμένως, θα πήγαινε χαμένος. Εκείνος όμως δεν καταστράφηκε μαζί του, και η δύναμη που είχε αναπτυχθεί θα ήταν εκεί για όταν τη χρειαζόταν.

E. M. FORSTER, *Μωρίς*

Αυτή που σιδερώνει εμμονικά είναι η μάνα μου.

Περνάει ένα πρώτο χέρι τα σεντόνια, τα διπλώνει στη μέση, κατά μήκος. Τα ακουμπάει πάνω στη σιδερώστρα και τα αφήνει να γλιστρήσουν σαν τα φρέσκα ζυμαρικά όταν βγαίνουν από τη μηχανή. Πρώτα τα τεντώνει με τα χέρια, ισιώνει τις ζάρες, ακόμα και την πιο μικρή ατέλεια, έπειτα πατάει το σίδερο με δύναμη, λες και το σεντόνι έχει κηλιδωθεί από κάποια αμαρτία και τώρα πρέπει να εξιλεωθεί. Μπροστά και πίσω, από πάνω προς τα κάτω και αντίστροφα, από κάτω προς τα πάνω.

Απομακρύνεται, τα κοιτάζει, αναστενάζει.

Το βήμα της είναι πάντα βαρύ, οι κινήσεις της μεγάλοπρεπες, έχει το χολωμένο βλέμμα εκείνων που, πριν καταπιαστούν με κάτι, έχουν ήδη στον νου τους ένα σενάριο καθορισμένο ως την τελευταία λεπτομέρεια, που δεν δέχονται την παραμικρή απόκλιση από το προβλεπόμενο. Για τη μάνα μου, η λέξη προσαρμοστικότητα είναι βλαστήμια, η δύναμη του χαρακτήρα μετριέται από το πείσμα με το οποίο αντιστέκεσαι στη ζωή, την αρπάζεις από τα κέρατα και της τρίζεις τη μούρη στο χώμα μέχρι να σου δώσει αυτό ακριβώς που περιμένεις. Αν κάτι τέτοιο δεν συμβεί, και δεν συμβαίνει σχεδόν ποτέ, είσαι στην κόλαση.

Πλησιάζει πάλι τη σιδερώστρα, ξαναδιπλώνει τα σεντόνια στη μέση.

Αρχίζει απ' την αρχή, μια πλευρά τη φορά. Τα ισιώνει με

τα χέρια, περνάει το σίδερο μπρος πίσω, απομακρύνεται, αναστενάζει, επιστρέφει. Τα διπλώνει πάλι και ξαναρχίζει.

Όταν το δίπλωμα του σεντονιού φτάσει στο τέλειο πάχος των τριών εκατοστών, αρχίζει επιτέλους η τελευταία φάση. Περνάει το σίδερο μπρος πίσω. Απομακρύνεται, κοιτάζει, αναστενάζει. Κάποιες στιγμές σμίγει τα φρύδια, που γίνονται μια γραμμή. Και επιστρέφει.

Καμιά φορά δεν μένει ικανοποιημένη από αυτό που βλέπει. Τότε, σχηματίζεται ένα στραβό χαμόγελο, τα μάτια της γίνονται δυο σχισμές. Αρπάζει το διπλωμένο σεντόνι και το τινάζει μια-δυο φορές για να ξεδιπλωθεί μ' έναν ξερό ήχο. Αν τα παράθυρα είναι ανοιχτά για να κυκλοφορεί ο αέρας, το ρεύμα το φουσκώνει σαν πανί πριν απλωθεί και πάλι, υποταγμένο, πάνω στη σιδερώστρα. Ξαναρχίζει. Συνεχίζει μέχρι να το κάνει τέλειο, όπως ακριβώς το είχε φανταστεί πριν ξεκινήσει.

Όταν τελειώνει, το αφήνει πάνω στο τραπέζι του σαλονιού με εξαιρετικά απαλές κινήσεις, σαν να 'ταν από κρύσταλλο. Βγάζει έναν αναστεναγμό και επιτίθεται στο επόμενο. Μια φορά την εβδομάδα. Κάθε εβδομάδα.

Για χρόνια την παρακολουθούσα κρυμμένη πίσω από τη μισόκλειστη πόρτα του δωματίου μου. Με υπνώτιζε. Η ψύχωσή της δεν έχει όρια. Καταφέρνει να κάνει απεγκτάσταση της συνείδησης και στη θέση της να φορτώνει ένα λειτουργικό εσωτερικής ακύρωσης, πεπεισμένη ότι η σύγχυση είναι εγγενώς ανήθικη και πρέπει να ξεριζώνεται. Όπου διακρίνει τη σκιά του χάους παρεμβαίνει, αποκαθιστώντας την αρχέγονη τάξη.

Ποτέ μου δεν κατάλαβα πώς μπορεί και αντιστέκεται, απαθής σε οποιαδήποτε εξωτερική παρόρμηση.

Όταν ήμουν μικρή, το μόνο που έκανα ήταν να περιμένω να τη δω να στρέφει τα μάτια της πάνω μου. Δεν μπορού να πω ότι με παραμελούσε, κάθε άλλο. Δεν μου έλειψε ποτέ τίποτα. Αλλά δεν με κοίταζε ποτέ. Η κάθε της φροντίδα έμπαινε σε εφαρμογή με τη σχολαστικότητα που χαρακτηριζε και όλα τα υπόλοιπα, με το μυαλό της ήδη στραμμένο στο επόμενο καθήκον. Το να μου φορέσει μια μπλούζα ή να μαγειρέψει μια σάλτσα ήταν δραστηριότητες με τον ίδιο βαθμό συμμετοχής. Εγώ δεν υπήρξα ποτέ κάτι διαφορετικό. Όταν ήμουν έτοιμη, γλιστρούσα έξω από το σπίτι – με σιδερωμένη την ποδιά, τη σάκα μου στην πλάτη, το αναγνωστικό προστατευμένο με διαφανές αυτοκόλλητο και το κολατσιό μου τυλιγμένο με μεμβράνη– και δεν ήμουν παρά άλλη μια δουλειά διαγραμμένη από τη νοερή της λίστα.

Προσπάθησα να της τραβήξω την προσοχή, μα δεν ήξερα πώς. Ο τρόπος που δείχνω την αφοσίωσή μου ήταν από τότε ξεκάθαρος. Δεν ήμουν ποτέ από εκείνες που προκαλούν προβλήματα για να τις προσέξουν. Μάλλον προσπαθούσα να είμαι άξια να με αγαπούν. Πάντα ακολουθούσα τον δρόμο της υπακοής.

Κάποια στιγμή κατάλαβα ότι το να συνεχίσω να ελπίζω ήταν μια τοξική επιλογή. Μόλις έκλεισα τα δεκατέσσερα, στο μυαλό μου πήρε μορφή μια αυθόρμητη και επίμονη σκέψη που δεν κατάφερα πια να λογοκρίνω: *«Αν δεν φύγω από αυτό το σπίτι, θ' αρρωστήσω»*.

Για αρκετό καιρό δεν είχα το κουράγιο να το κάνω. Έπειτα, πείστηκα ότι πρέπει να προσπαθήσω και τελικά τα κατάφερα. Γιατί ήξερα ότι εκεί μέσα θα πέθαινα. Κι εγώ ήθελα να ζήσω.

I

Αμέσως μόλις είδα το πορτοφόλι στο καλάθι των αχρήστων κατάλαβα.

Προσπάθησα αμέσως να διακρίνω το γεροδεμένο περιγράμμά της μες στο πανδαιμόνιο. Φαντάστηκα πως θα 'ταν εύκολο γιατί, αν και δεν ήταν ψηλή, ξεχώριζε σαν μονομάχος. Είχα προσέξει τη φαρδιά πλάτη της, τα χέρια της χωμένα στις τσέπες. Επιπλέον, φορούσε μια πράσινη φλούο ζακέτα, μακριά ως τα γόνατα.

Υποτίμησα όμως την κοσμοπλημμύρα στο κέντρο την παραμονή των Χριστουγέννων. Κόντευε εννιά η ώρα και στην πλατεία Καβούρ γινόταν πανζουρλισμός. Μου φάνηκε ότι την αναγνώρισα στη γωνία με το Λιστόν, αλλά απ' αυτή την απόσταση δεν μπορούσα να είμαι σίγουρη.

Άρπαξα αμέσως το πορτοφόλι και έτρεξα πίσω της. Γύρω επικρατούσε ένα απερίγραπτο χάος.

Φώναξα «Κυρία! Κυρία!» και γύρισαν εκατοντάδες. Εκείνη, όμως, δεν με άκουσε, ήταν πολύ μακριά. Μόλις έφτασα στην άλλη άκρη της πλατείας, σταμάτησα κι άρχισα να κοιτάζω γύρω μου. Ήταν αδύνατον να τη διακρίνω ανάμεσα από τους πάγκους και την ανθρωποθάλασσα. Έκανα μια-δυο προσπάθειες ακόμα, σηκώθηκα στις μύτες των ποδιών μου μήπως δω τίποτα πάνω από όλα αυτά τα κεφάλια,

αλλά είμαι τόσο κοντή που αποδείχτηκε ανώφελο. Τελικά, τα παράτησα.

Γύριζα το πορτοφόλι μες στα χέρια μου. Απλό, λίγο φθαρμένο, φτηνό, έκλεινε με «σκρατς». Ήταν ανοιχτό και τα χρήματα είχαν εξαφανιστεί. Υπήρχε μόνο μια απίστευτη ποσότητα κουπονιών του σουπερμάρκετ και τέσσερις-πέντε πληρωμένοι λογαριασμοί με σφραγίδα και σημερινή ημερομηνία. Σε μια εσωτερική τσέπη βρήκα την ταυτότητα κάποιας Λαρίσας Γιαρμολένκο, καμία σχέση με το όνομα που εμφανιζόταν στους λογαριασμούς, και που ήταν ανδρικό. Η διεύθυνση, όμως, ήταν η ίδια, και μάλιστα ήταν εδώ, στην Πάντοβα, αν και δεν ήξερα τον δρόμο. Στην ένδειξη ιθαγένεια έγραφε: ουκρανική.

Σλάββα, λοιπόν. Ήταν άλλωστε ολοφάνερο, αρκούσε να την κοιτάξεις.

Την παρατηρούσα αρκετή ώρα μες στο λεωφορείο έτσι, χωρίς ιδιαίτερη προσοχή. Απλώς γιατί μου προκάλεσε την περιέργεια αλλά και για να έχω το μυαλό μου απασχολημένο με κάτι, ώστε να μη σκέφτομαι το χρέος που πρέπει να πληρώσω. Τα χρήματά μου είναι μετρημένα μέχρι το τελευταίο λεπτό για να μπορώ να επιβιώσω, αλλά τον περασμένο μήνα έσκασε ο λέβητας μαζί με ένα μέρος της εγκατάστασης της θέρμανσης και ο ιδιοκτήτης είπε ότι ήταν δικό μας το λάθος και ότι περίμενε να συμμετάσχουμε στα έξοδα. Αυτό ήταν ψέμα, φυσικά, ο λέβητας ήταν ήδη σαπιοτενεκές όταν πήγα να μείνω εκεί. Προσπαθήσαμε να το διαπραγματευτούμε, οι συγγατοικές μου κι εγώ, αλλά δεν το συζητούσε καν. Παρ' όλα αυτά στάθηκα τυχερή. Τα κορίτσια θύμωσαν τόσο πολύ που σκέφτηκαν να ψάξουν για άλλο διαμέρισμα. Δεν είμαστε φίλες, δυσκολεύομαι να δεθώ με τους άλλους,

ήταν όμως πάντα πολύ καλές μαζί μου. Ένα βράδυ, γυρίζοντας στο σπίτι, τις άκουσα να μιλούν στο σαλόνι. Κατάλαβα ότι συζητούσαν για μένα, γιατί σταμάτησαν μόλις πέρασα το κατώφλι. Ξέρουν ότι δεν θα μπορούσα να τις ακολουθήσω –πουθενά δεν θα βρω ένα δωμάτιο τόσο φτηνό όσο αυτό εδώ– και ότι αν έφευγαν, υπήρχε η πιθανότητα να ζητούσε ο ιδιοκτήτης από μένα να πληρώσω ολόκληρη τη ζημιά. Έτσι δέχτηκαν. Μοιραστήκαμε τα έξοδα στα τρία, εκατόν πενήντα ευρώ το κεφάλι, το ένα τέταρτο δηλαδή του μισθού μου, που πρέπει να τα δώσω μέχρι το τέλος του Γενάρη και ανάθεμά με πού θα τα βρω. Στάθηκαν γενναιόδωρες απέναντί μου, δεν μπορώ να περιμένω να πληρώσουν και το ποσό που μου αναλογεί. Κι αν δεν βρω τα λεφτά, μπορεί ν' αλλάξουν γνώμη και να φύγουν. Το σκέφτομαι εδώ και μέρες και δεν ξέρω τι να κάνω.

Για να ξεχαστώ λίγο, έστρεψα την προσοχή μου στη γυναίκα, έτσι για αντιπερισπασμό.

Πάντα αναρωτιέμαι τι υπάρχει πίσω από την ανώνυμη όψη των ανθρώπων. Ήταν κάπου ανάμεσα στα πενήντα και τα εξήντα, με μέτριο ανάστημα, φρύδια βγαλμένα και μια λεπτή γραμμή ζωγραφισμένη από πάνω με καφέ μολύβι. Δεν ήταν ντυμένη ούτε ωραία ούτε άσχημα. Κάτω από τη φλούο ζακέτα φορούσε μια τουίντ φούστα, μαύρα χαμηλά μοκασίνια και κάλτσες στο χρώμα του δέρματος, από αυτές που φορούν οι γιαγιάδες. Τα μαλλιά της ήταν οξυζεναρισμένα, κοντά, σαν στουπιά. Το είδος του κουρέματος που κάνεις μόνη σου, κόβοντας τις άκρες με το ψαλίδι της κουζίνας, και από πάνω χρησιμοποιείς κινέζικες βαφές. Το σύνολο παρέπεμπε σε κάτι σαν την εικόνα της Παναγίας των Οικιακών Βοηθών.

Θυμάμαι πολύ καλά και την κοντή καστανή γυναίκα με τα μεγάλα γυαλιά ηλίου και τον μάλλινο μπερέ, κατεβασμένο μέχρι τα μάτια, που στάθηκε πίσω της, κολλητά σχεδόν, και, όταν η ξανθιά πάτησε το κουμπί και πλησίασε στην πόρτα, χώθηκε ανάμεσα σε εκείνην και σε μένα, που θα κατέβαινα στην ίδια στάση. Σε μια απομακρυσμένη γωνιά του μυαλού μου, είπα στον εαυτό μου: *«Γιατί κολλάει έτσι; Να δεις τώρα που θα φρενάρει ο οδηγός, θα πέσουν η μια πάνω στην άλλη»*.

Όμως, τη στιγμή που άνοιξαν οι πόρτες, η καστανομάλλα έκανε μια γρήγορη και υπολογισμένη κίνηση, την οποία είχε καταγράψει ο εγκέφαλός μου χωρίς να το συνειδητοποιεί, πήδησε έξω από το λεωφορείο πριν η άλλη ακουμπήσει το πόδι της κάτω και απομακρύνθηκε σβέλτα σαν γάτα. Η Σλάββα κατέβηκε αποφασιστικά πίσω της χωρίς να καταλάβει τίποτα και άρχισε να περπατάει προς την αντίθετη πλευρά. Ούτε εγώ κατάλαβα κάτι. Προχώρησα προς την ίδια κατεύθυνση με την κοντούλα και μόνο όταν είδα το πορτοφόλι στο καλάθι των αχρήστων έκανα τον συνειρμό. Έπειτα, ήταν αρκετό να ελέγξω τη φωτογραφία για να βεβαιωθώ.

Τι κάνω τώρα; Πηγαίνω στην Αστυνομία; Κοιτάζω το ρολόι, είναι εννιά και δέκα. Μου είχαν τηλεφωνήσει πριν μια ώρα, ως συνήθως την τελευταία στιγμή, για μια αντικατάσταση. Έχω ήδη αργήσει, δεν προλαβαίνω. Θα της το πάω αύριο στο σπίτι, αφού έχω τη διεύθυνση.

Το σκέφτομαι καλύτερα. Αύριο; Χριστουγεννιάτικα; Η αλήθεια είναι ότι, έτσι όπως σκεφτόμουν εγώ να περάσω τις γιορτές, το να διασχίζω την πόλη για να παραδώσω ένα κλεμμένο πορτοφόλι, θα μπορούσε να είναι μια ευχάριστη απασχόληση. Τουλάχιστον θα έκανα κάτι διαφορετικό από

ό,τι είχα κατά νου, δηλαδή ένα άνετο ξύπνημα, μια μέρα με τα βιβλία μου και μια κονσέρβα τόνο με ελαιόλαδο πριν πάω για ύπνο. Για μένα, ακόμα κι αυτό είναι σκέτη απόλαυση, γιατί, τώρα που δεν ζω πια με τη μάνα μου, οτιδήποτε είναι καλύτερο από το να πηγαινα στο σπίτι για τις γιορτές. Αν δεν μου είχε γίνει έμμονη ιδέα το χρέος, θα ένιωθα σχεδόν ευτυχισμένη.

Εντάξει, θα το σκεφτώ μετά. Διαφορετικά, θ' αργήσω πραγματικά πολύ. Η μέρα θα είναι δύσκολη γιατί είναι παραμονή Χριστουγέννων. Και την παραμονή των Χριστουγέννων γίνεται σχεδόν πάντα χαμός.

Τα πράγματα πήγαν καλύτερα από ό,τι υπολόγιζα. Το πρωί ήρθε αρκετός κόσμος, αλλά δεν έγινε κι επιδρομή. Η ταμειακή μηχανή δεν μπλόκαρε καθόλου – το έχει πάθει ήδη δυο φορές αυτόν τον μήνα. Σε όλα τα άλλα βοήθησε η χριστουγεννιάτικη ατμόσφαιρα.

Ήταν όλοι χαμογελαστοί. Στο τέλος, σχεδόν μου πέρασε η μελαγχολία. Το μεσημέρι, όταν το σουπερμάρκετ ήταν άδειο για μια-δυο ώρες, κατάφερα να βρω λίγο χρόνο να ανοίξω το βιβλίο της Φυσιολογίας και να αρχίσω να διαβάζω ένα κεφάλαιο, καταβάλλοντας προσπάθεια για να καταλαγιάσω την αγωνία που με κυριεύει όταν σκέφτομαι πόσες φορές έχω δώσει αυτό το μάθημα και δεν το έχω περάσει. Επιπλέον, δεν αρκεί μόνο να το περάσω, πρέπει να γράψω καλά, αν δεν πάρω τουλάχιστον είκοσι τέσσερα δεν κάνω τίποτα, ούτε με τις κλινικές ούτε με την πρακτική. Βγήκε ανακοίνωση για τις εξετάσεις, στις 5 Φεβρουαρίου.

Ανοιξα το κεφάλαιο 21.

«Η καρδιά είναι κοίλος μυς αποτελούμενος από ένα σύ-

νολο διακλαδιζόμενων γραμμωτών ινοκυττάρων, τα οποία ανατομικά είναι σαφώς διαχωρισμένα μεταξύ τους, αλλά ταυτόχρονα είναι αναστομωτικά έτσι ώστε να σχηματίζουν συγκύτιο».

Υπογράμμισα τις λέξεις «αναστομωτικά» για να θυμηθώ να κοιτάξω για εκατοστή φορά τι είναι –αν και κάτι μου έρχεται στο μυαλό: είναι μια διαδικασία που συνδέεται με την ένωση αρτηριών, νεύρων και φλεβών– και «συγκύτιο» που, αν θυμάμαι καλά, είναι η πρωτοπλασματική μάζα που προκύπτει από την ένωση των κυττάρων. Πριν αποστηθίσεις τους ορισμούς των τεχνικών όρων, πρέπει να τους διαβάσεις εκατό φορές, διαφορετικά μένεις με την αμφιβολία. Ενώ είχα το βιβλίο ανοιγμένο στα γόνατα, ένα λεπτό παιχνίδι ισορροπίας γιατί ζυγίζει τουλάχιστον δύο κιλά, ένιωσα μια παρουσία. Σήκωσα το κεφάλι.

Είδα ανάμεσα από τα ράφια την κυρία Σκανφερλάτο να με κοιτάζει. Κρατούσε ένα βαζάκι στο χέρι. Μόλις κατάλαβε ότι την κοίταζα, το άφησε πίσω στη θέση του. Το ξαναπήρε, το ξανάβαλε στο ράφι. Επανέλαβε την κίνηση τρεις με τέσσερις φορές. Πάντα το ίδιο βαζάκι, πάντα στο ίδιο σημείο.

Το περίεργο ήταν ότι δεν μουρμούριζε. Παράξενο σημάδι, γιατί μιλάει ακατάπαυστα ακόμα και μόνη της.

Ίσως εξαφανίστηκε πάλι ο άνδρας της. Ένας γλυκός και χαμογελαστός γεράκος, συνταξιούχος θυρωρός. Αγαπιούνται με τον τρόπο τους. Έρχονται συχνά μαζί, τσακώνονται, κάνουν πείσματα, εκείνος βάζει τα πράγματα στο καροτσάκι κι εκείνη τα βγάζει, διαμαρτυρόμενη ότι όλα είναι πολύ ακριβά. Καμιά φορά, για να συμφωνήσουν τι θα ψωνίσουν τους παίρνει δυο ώρες. Αλλά, όταν νομίζουν ότι δεν τους

βλέπει κανείς, κρύβονται πίσω από τα ράφια και δίνουν ένα φιλάκι σουφρώνοντας τα χείλη σαν τον Μίκυ και τη Μίνι Μάους. Η αλήθεια είναι ότι εκείνη φλυαρεί ακατάπανυστα, τρελαίνει ακόμα κι εμάς που τη βλέπουμε σπάνια. Έτσι ο σύζυγος εδώ και μερικά χρόνια έχει βρει τη λύση – κάθε τόσο εξαφανίζεται.

Μου το είπε η Ντίνα που ξέρει τη γειτόνισσά τους. Κάνει ένα διάλειμμα για αποσυμπίεση. Φεύγει λέγοντας ότι πάει στο μπαρ να πει κάνα ποτηράκι και μένει έξω για λίγες μέρες. Όταν επιστρέφει, της φέρνει ένα μπουκέτο ροζ ζέριμπερες.

Εκείνη δεν ξέρει πού πηγαίνει, αλλιώς θα έτρεχε να τον φέρει πίσω. Δεν το κατάλαβε ποτέ, έτσι όταν μένει μόνη της έρχεται εδώ για να εκτονώνει τη νεύρωσή της. Άσε που σήμερα είναι Παραμονή, και φαντάζομαι ότι η απουσία του θα της κοστίζει περισσότερο.

Κοιτάζω το βιβλίο μου παριστάνοντας ότι είμαι απολύτως συγκεντρωμένη, ελπίζω να τα καταφέρει μόνη της, αλλά όποτε σηκώνω το κεφάλι είναι εκεί και με κοιτάζει.

Αναστενάζω, κλείνω το σύγγραμμά και πλησιάζω.

«Η τιμή», με ρωτάει κι αρχίζει πάλι να πιάνει το βαζάκι και να το ξαναβάζει στη θέση του. Η φωνή της είναι λίγο κλαψιάρικη.

«Για να δω». Ρίχνω μια ματιά στο πλαστικό ταμπελάκι που κρέμεται απ' το ράφι. «Μα όχι, είναι η ίδια από την αρχή του χρόνου, ειλικρινά. Πόσα θέλετε;»

Αυτή έχει παλαβώσει, κουνάει το κεφάλι δεξιά, αριστερά. Φαίνεται ότι χωρίς τον άνδρα της, που βάζει στο καρότσι αυτά που εκείνη βγάζει, ο εσωτερικός ρυθμός της έχει διαταραχτεί. Κόλλησε η βελόνα.

«Θα σαςβάλω εγώ ένα στο καροτσάκι. Είναι μεγάλο,

σχεδόν μισό κιλό. Είστε εντάξει; Αν χρειαστείτε τίποτε άλλο, εδώ είμαστε».

Η γυναίκα γνέφει καταφατικά. Το πρόσωπό της χαλαρώνει. Χαίρεται που βρήκε κάποιον που την υποστηρίζει.

Αρχίζει να μιλάει με τρομερή ταχύτητα, λες και μέχρι εκείνη τη στιγμή κρατούσε την αναπνοή της. Πρώτα ψιθυριστά, έπειτα με όλο και μεγαλύτερη άνεση, σαν ψαλμωδία που ανεβοκατεβάζει ασταμάτητα τον τόνο.

Δίνω ένα χεράκι να τελειώσει τα ψώνια, την ακούω να μιλάει για τους γιους, τις νύφες, τα εγγόνια, τ' αδέρφια, τα σκυλιά, τις γάτες, τους γείτονες, τη μάνα και τον πατέρα της. Στο τέλος, κάνω τον λογαριασμό στο ταμείο και τη βοηθάω να γεμίσει τις σακούλες.

Στην έξοδο διαστάζει. Έξω απ' αυτό το όριο θα είναι πάλι μόνη της.

«Καλά Χριστούγεννα», της λέω.

Η Σκανφερλάτο χαιρετάει μουρμουρίζοντας μια ευχή και βγαίνει δένοντας ένα μαντίλι στο κεφάλι, σφιχτό σαν να πρόκειται ν' αντιμετωπίσει καταιγίδα. Ξεκινάει με αργά βήματα για το σπίτι της.

Τυρρίζω στο ταμείο και βρίσκω την Ντίνα να με περιμένει.

«Πας γυρεύοντας», λέει κουνώντας το κεφάλι. «Πόσες φορές σου έχω πει να μην της δίνεις θάρρος; Έφαγες τίποτα τουλάχιστον; Πάρε», μου δίνει ένα σάντουιτς με προσούτο και μια φέτα τυρί ασιάγκο. Ξέρει τα γούστα μου. Θεωρητικά, απαγορεύεται να τρώμε την ώρα της δουλειάς, πόσο μάλλον να τρώμε τα προϊόντα που πουλάμε. Βασιζόμαστε στο ότι ο υπεύθυνος κάνει πως δεν το καταλαβαίνει γιατί είναι Χριστούγεννα. Επιπλέον, έφυγε πριν κάνα δυο ώρες και τουλάχιστον σήμερα δεν μας βλέπει καν.

«Ευχαριστώ», της λέω και δαγκώνω μια μπουκιά. Με έχει εξουθενώσει η ιδέα ότι πρέπει να εξοικονομήσω και το τελευταίο λεπτό κι έχω δυο μέρες να ψωνίσω, σήμερα στο ψυγείο δεν είχε μείνει ούτε ένα μανταρίνι για να πάρω μαζί μου. Άλλωστε, μου έχει κλείσει τόσο πολύ το στομάχι από την αγωνία που μου φαίνεται σχεδόν εύκολο να παραμένω νηστική.

«Τι έχεις;» ρωτάει η Ντίνα, ακουμπώντας στο ταμείο, όρθια με σταυρωμένα χέρια. «Δεν έχεις πει κουβέντα όλο το πρωί».

«Τίποτα. Είμαι λίγο αγχωμένη».

«Επειδή πρέπει να γυρίσεις σπίτι για τις γιορτές; Πότε φεύγεις;»

«Τρελάθηκες; Ούτε που το σκέφτηκα. Όχι, τα συνηθισμένα. Φράγκα. Μην ανησυχείς, κάπως θα καταφέρω να τα τακτοποιήσω».

Ξέρω ότι, αν μπορούσε, θα μου δάνειζε εκείνη τα λεφτά. Αλλά είναι Χριστούγεννα, έχει οικογένεια, παιδιά και έναν μισθό της πείνας. Δεν μπορεί, κι εγώ δεν θα της το ζητούσα ποτέ. Είναι από εκείνους τους ανθρώπους που βρίσκουν πάντα τρόπο να σου προσφέρουν κάτι χρήσιμο. Σκύβει προς το μέρος μου.

«Πήγαινε σπίτι», λέει. «Να διαβάσεις με την ησυχία σου τουλάχιστον».

«Αστειεύσαι; Δεν θέλω καθόλου να μείνω μόνη μου. Άλλωστε σε λίγο γυρίζει η Τζανκέτα».

«Φύγε, σου λέω. Ξεκουράσου. Θα μιλήσω εγώ στην Τζανκέτα. Και φάε κάτι, για όνομα του Θεού, είσαι κίτρινη σαν πεθαμένη. Θα τα καταφέρουμε εμείς, είμαστε δύο, ποιος άλλος θα 'ρθει σήμερα το απόγευμα; Κλείνουμε στις

πέντε, ούτε τρεις ώρες δεν έμειναν. Είναι και για μας Παραμονή, έτσι δεν είναι;»

Δεν βρίσκω λόγια. Γνωριζόμαστε πολύ καλά με την Ντίνα. Δουλεύουμε μαζί εδώ κι έναν χρόνο και μοιραζόμαστε την απελπισία μιας κακοπληρωμένης δουλειάς χωρίς προοπτική. Ποτέ δεν κατάλαβα πού βρίσκει τον τρόπο και τη θέληση να με φροντίζει, αλλά δεν είναι η πρώτη φορά που το κάνει.

Επιπλέον, είπε ένα άθλιο ψέμα. Την παραμονή των Χριστουγέννων, ακόμα και σε ένα απομονωμένο μέρος όπως αυτό, θα μπορούσαν να μουν άλλα είκοσι άτομα πριν το κλείσιμο. Και η Τζανκέτα σιχαίνεται να με αντικαθιστά στο ταμείο, άρα θα το φορτωθεί η ίδια.

Όμως η θυσία της είναι ένα δώρο τόσο αγνό και ανυστερόβουλο που μου φαίνεται ανήθικο να το αρνηθώ. Δέχομαι, λοιπόν, με ευγνωμοσύνη, βγάζω τη στολή, την τακτοποιώ στο ντουλαπάκι στην πίσω πλευρά, και πέντε λεπτά αργότερα βρίσκομαι στον δρόμο και αναπνέω τον παγωμένο αέρα του Δεκέμβρη.